KNOWLEDGE – International Journal
Vol.30.5
March, 2019

COMPLEX WORDS WITH FIRST ELEMENT VARIABLE VERTICAL FORM

Albena Baeva
SHU "Bishop Konstantin Preslavski", Shumen, Bulgaria, a.baeva@shu.bg

Abstract: Sophisticated words challenge the interest of researchers both in their formation and in their semantic peculiarities. In the way of their formation, the complex words are a diverse class - by adhesion without a connecting morpheme or a merger by a vowel (morpheme). In terms of semantics, complex words without component change, and complex words with semantic transformations are formed. The subject of the article is the complex words with an initial verb constituent in imperative form. This type of composite formations are widespread and popular in the folk language during the Renaissance. They are interesting with some of their formal and meaningful features that distinguish them from their later shaping, namely a certain degree of incomplete adhesion of ingredients, probably due to the historical period, and the transformation of some sense relationships, especially when characterizing faces.
Keywords: complex words, formal and meaningful traction, composites

СЛОЖНИ ДУМИ С ПЪРВИ ЕЛЕМЕНТ ПОВЕЛИТЕЛНА ГЛАГОЛНА ФОРМА

Албена Баева
ШУ „Епископ Константин Преславски“ , a.baeva@shu.bg

Резюме: Сложните думи предизвикват интереса на изследователите както с образуването си, така и със семантичните си особености. По начина на образуването си сложните думи са разнообразен клас – чрез сцепление без съединителна морфема или сливане чрез съединителна гласна (морфема). С оглед на семантиката се обособяват сложни думи без промяна на компонентите, и сложни думи със семантични трансформации. Предмет на статията са сложните думи с начална съставка глагол в повелителна форма. Този тип съставни образувания са широко разпространени и обикнати в народния език през периода на Възраждането. Те са интересни с някои свои формални и смислови особености, които ги различават от по-късното им оформяне, именно известна степен на непълно сцепление на съставките, което вероятно се дължи на историческия период, и с трансформацията на някои смислови отношения, особено когато характеризират лица.
Ключови думи: сложни думи, формално и смислово сцепление, композитоиди

ВЪВЕДЕНИЕ

Характерна особеност на народните езици са образувания с първа съставка глагол в повелително наклонение. Те са твърде обикнати, за което свидетелства речникът на Найден Геров (Геров, 1-6, 1975-1978).Част от тях се определят като сложни думи. По-подробното вглеждане в тези образувания показва различни степени на сцепление на елементите, като не всички са достигнали до цялостното сцепление на съчетаване, характерно за сложните думи. При описанието на този тип сложни думи се отбелязва, че главна (надредна) съставка е първата, а втората е зависима. Отношението между повелителната глаголна форма и втората съставка е отношение на сказуемо към пряко допълнение, с изключение на стърчиопашка (Стоянов, 1964, с. 189).

ИЗЛОЖЕНИЕ

Предмет на статията са названията с първа съставка повелителна глаголна форма, като източник е речникът на Найден Геров. Тези названия именуват игри, растения, животни, хора, ястия и др. същности.

Игри: избий-коло и шушуми-капа, прескочи кобила, сечи кобила, сечи-глава, крижи-мижи, мижи-татарка и мижи-плюнка (миженка), ритни-капа; дери-коза, дрънди-заек и др.

Животни: клучай-дърво, клюкай-дърво, клюви-дърво (кълвач); кръци-баба; треси-гъзица, треси-опашка, стърчи-опашка, стърчи-пишка, стърчи-гъзица, дери-гъзица (сойка); сучи-ткай; муши-трън (орехче), пиши-попадийка (байнова булчица), пиши-рог (охлюв).

Растения: капи-коса, (с)лети-коса, кърви-нос (гороцвет); кърпи-кожух, кърпи-клашник, кърпи-гуня (есенен минзухар); сучи-ткай, троши-ралица; сучи-тъчи, тъчи-тъчка, тъчи-платно (жиловлек); върти-поп (лайкучка),

пиши-поп и пишбоб (бленика), лай-кучка, лай-куца, лай-лай-кучка; зини-лапни (кученца); пусти-кръвчица; мазни-кокал (жълтурче), лази-бубе (латинка), бий-бий-тъпанче, изпъди-овчар (кадънка); боли-глава.

Други: тури-подпечи (ястие), лъжитрев (месец април), карай-варай (тъй-инак), иди-дойди (и тъй, и тъй), хаби-пари (напразно даване на пари), подбий- шега (на подбив), пробий-глава, разцепи-глава (вино), пърли-коза (западен силен вятър), дери-яре (лош вятър), губи-ден (губене на време), гази-бара (кон), дай-Лада (обичай), изплюй-залък (риба с много кости), изпълни-трапеза (просо), лъжи-керван и мами-керванка (звезда) и др.

Твърде характерни за народния език са и названия на лица предимно с отрицателна конотация: клати-каца и бутни-каца (тежък, непъргав човек), клати-шапко (който на всякого за всичко клати шапка), развали-трапеза (който обича да се кара, кога е нейде на гощавка), размъти-гьол (немирник, пакостник), влачи-клашно и повлечи навуще (мързелив, дембел, разпасан), изплискай-бара (повлекан), върти-калец (за присмех на хайдутин), деби-муха (кротък, тих човек), пусти-кукьовци (нехрани-майковци), нехрани-къща (не е достоен да храни къща), неупой-госта (некадърник), отърви-душовци (които избавят някого) , избий-колец (скитник, хаймана), чукни-тъпан, пробий-гора (луд, немирен човек), както и по-известните бутни-габър, бутни-трън, бутни-храст, лапни-шаран, блъсни-габър, блъсни-дрян (глупав, безумен човек), развей-плява (бъбрица), хаби-пари и хаби-хляб (човек, невряден да си изкара прехраната), вари-клечко (скъперник), разсипи-къща, развей-прах, развали-пъртина, разбий-пъртина, направи-заход (прахосник), скуби-свекърва, ближи-саханка (слугиня), беридом (спестовен човек), загори-тенджера (заплес), дупни-зелници (хумористично назоваване на битолски моми), джасни-прасни (блъснат човек) и др.

Някои от тях чрез деривация са образували отделни лексеми – нехайковец (не ще да знае за нищо), други като въртокъща, въртокъщник, въртокалчиница (развлекана жена) са сложни думи, образувани от съчетания – въртокалчиница от върти кълка, подобно на въртогъзец и др.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Както се вижда, този тип сложни образувания назовават различни предмети от действителността и са доста обикнати за разглеждания период. С оглед на оформеността им като сложни образувания (думи) се забелязват степени. Не са достигнали до степен на пълно сцепление повечето от тях, за което свидетелства и правописното им оформяне с дефис (малко тиренце), при други е достигнато пълно сцепление – въртокъщник, въртокалчиница и др. От смислова гледна точка е важно да се отбележи, че повелителната глаголна форма няма значение на повелителност, изтриването на това значение е необходимо условие за образуване на сложните думи. За повечето названията е характерно и преосмисляне в посока на преносно значение, което като цяло отделя този тип сложни думи от другите композитуми.

Преобладават сложните думи, правописно оформени с малко тиренце, което е свидетелство, че при тях процесът на пълно оформяне като сложни думи още не е осъществен. Много редки са случаите на двойно писмено оформяне – вари-клечко и вариклечко, капи-коса и капикос, клюкай-дърво и клюкодървец, по-рядко слято изписване напр. беридом, берокукник. Това показва, че в този период те не са напълно достигнали до сложни думи, затова могат да се определят като композитоиди, а не композити (срв. Игов 1963).

Историческият поглед към този тип сложни образувания показва, че те се намират на различни степени на сцепление на елементите и затова едно сравнение с по-късното установяване на този вид сложни названия би разкрило формалната и смисловата им специфика. Нещо, което може да бъде предмет на бъдещи проучвания.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Геров, Н. Речник на българския език. Т. I –VI, София: Български писател, 1975 – 1978.
[2] Игов, А. Към въпроса за генезиса на сърбохърватските композити (с оглед към българския език). – В: Славистични студии. Сборник по случай V международен славистичен конгрес в София. София: Наука и изкуство, 1963.
[3] Стоянов, Ст. Граматика на българския книжовен език. София: ДИ Наука и изкуство, 1964.